

забезпечують наведені словникові дефініції та витяги з контексту їхнього вживання.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз, термін, евристичний процес.

Stevanovich Raisa. Cognitive-linguistic analysis of heuristic scientific terminology reflecting different levels of mental activity (interlingual aspect).

The given article presents a linguistic analysis of the key terms, used in a heuristic mental activity of solving problems, comparing English and Russian interpretations. The analysis is made from the point of cognitive approach to the terms investigated. The analysis presents from different English dictionaries as well as the texts where the terms under investigation are used.

Key words: analysis, cognitive approach, heuristic mental activity, term.

УДК 811.161.2У

Лариса Туха

МЕТАФОРИЧНІСТЬ ПРОЗИ ВОЛОДИМИРА ЛИСА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «КРАЇНА ГІРКОЇ НІЖНОСТІ»)

У пропонованій статті здійснено спробу проаналізувати особливості функціонування метафори у творчості одного з найяскравіших авторів сучасності – волинського журналіста, драматурга, прозаїка Володимира Лиса. У дослідженні метафора розглядається в основному з позиції її ролі у створенні художніх образів у прозовому тексті, а також формально-структурної організації авторського тексту. На основі аналізованого матеріалу виявлено й описано основні типи художніх образів, створених на основі переносного значення слів. Зокрема, розглядаються образні структури, утворені на основі зорових та слухових асоціацій, змалювання портретів персонажів через метафору, а найголовніше – це відтворення внутрішнього світу героїв, їхніх стосунків один з одним та з навколишнім світом. Проте у прозі Володимира Лиса метафора є способом змалювання не тільки людей, їхніх емоцій, переживань, а й того світу, в якому вони живуть, зокрема природи, речей побуту тощо.

Ключові слова: метафора, художній образ, метафоричний образ, складна метафора, оксиморон, слуховий образ, зоровий образ, антропоморфна метафора.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. Метафора посідає чи не головне місце серед мовних засобів вираження образних висловлень. Через метафоричне значення слів письменник передає

особливість, неповторність, індивідуальність предметів [4, с. 62], але найчастіше метафора – це спосіб вираження специфічного авторського мислення, світогляду митця, його ідіостилю. Метафора в художній мові дає змогу економно й ефективно реалізувати задум твору, поєднуючи в авторському тексті реальність і вимисел. Вона є одним із таких засобів, який найбільш застосовуваний митцями слова й широко представлений у їхньому творчому арсеналі. «Метафора – атрибут художнього мовлення, де вона бере участь у створенні індивідуально-авторського бачення світу» [3, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблема метафори розглядається в контексті різних напрямів філологічної науки; ведеться багатоаспектне дослідження її природи і процесу розуміння, структури і функціонування, ролі у формуванні художнього тексту тощо. Наприклад, розробленню питань, пов'язаних із механізмами метафоризації, велику увагу приділяють такі вчені, як Е. М. Вольф, В. Г. Гак, Х. Д. Лементес, В. М. Телія, А. М. Шахнарович, Н. М. Юр'єва та ін., а специфіку й функції метафори в різних видах текстів досліджують С. С. Гусєв, В. М. Вовк, Н. А. Кожевнікова, А. О. Ткаченко, Н. М. Сологуб, С. Я. Єрмоленко та ін.

Про функціонування метафори в художньому тексті написано величезну кількість наукових праць (С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, Л. В. Бублейник, А. К. Мойсієнко, С. П. Бибик, Н. Мех та ін.). Значна частина робіт останніх років, у яких аналіз процесу метафоризації є аналізом світогляду певного митця, представлена такими іменами, як С. Я. Єрмоленко, Л. В. Кравець, О. М. Тищенко, В. Мацько, І. Данилюк та ін.

Оскільки, на думку Л. М. Приблуди, «мовне розмаїття прозових текстів українських письменників сучасного художнього дискурсу здебільшого ґрунтується на принципах неоднорідності, а мовні ресурси сучасної прози слугують матеріалом для стилістичних експериментів авторів» [2], то **метою** нашої роботи є визначення метафоричних властивостей слова в художній прозі сучасного волинського письменника Володимира Лиса. Відповідно до мети поставлено **завдання** виявити функції метафоричних сполук у художній прозі автора та з'ясувати значення художніх образів, центрами яких є лексеми з метафоричним значенням.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Метафора виконує важливу роль серед тих засобів образності, що беруть участь у створенні образів художнього

тексту. Образ є основним засобом художнього узагальнення дійсності. Він передає читачеві ускладнене в тексті особливе бачення світу, властиве авторові або його персонажеві. Із цим пов'язана образотвір-на функція метафори в текстах художньої прози ХХІ століття, яка увиразнює характеристику художнього образу [2].

У прозових творах Володимира Лиса саме метафора, дуже часто антропоморфна, є саме тим «образотвірним» елементом, що робить авторські тексти упізнаваними.

Очевидно, що найбільше через метафору письменник відтворює внутрішній світ своїх героїв, їхні переживання, відчуття, почуття, враження та ставлення до інших. Зокрема, це можуть бути широкі картини з передаванням наростання або спадання емоційного стану: *Щось тенькнуло у неї в грудях. Потім у голові. Наче дзвоник – далекий, ледь чутний. Ні, обірвалася струна, наче там десь за стінкою, а вона почула. Далі струна жалібно й коротко заплакала. Ледь-ледь сплакнула. Схлинула* [1, с. 14]; *Пауза. Важкі молоточки дрібно-дрібно молотять об Олесині скроні. Вони маленькі й важкі, ці молоточки. Їх багато. Не від цього чоловіка, від них – не втекти* [1, с. 234]. А можуть бути лаконічні метафоричні образи, як-от: *Небо з одинокою зіркою впало і придушило самотню дівчину* [1, с. 256]; *Намистинки сліз вже проступають назовні* [1, с. 33].

Як справжній знавець людської душі Володимир Лис різними засобами відтворює всю палітру душевних переживань героїв. Часто саме метафора, зокрема персоніфікація, здатна передати всі емоції – і позитивні, наприклад, *Вітине дитинство пливло, посміхалось, цвіло – легке, світле, радісне, приємне, наче сонечко, яке цілувало її кожен ранок у щічку, іноді раніше за маму, іноді пізніше, але мусили поцілувати обоє – сонце і мама* [1, с. 19]; *Їхнє майбутнє визирало, як і вона, безсовісне й щасливе, схоже на всі квіти водночас серед зими, дивилося захоплено крадькома із дзеркала, із потаємності своєї* [1, с. 219] (інколи це може бути й перифраз, як-от: *Ах любов! Руда кішка, яка не ловить мишей, а тільки грається з ними. І миші живі, і кішка задоволена* [1, с. 209]), і негативні: *Страх сидів хіба в кутиках очей, що були незвично великими* [1, с. 156].

«Портрети» персонажів, описи зовнішності не менш цікаві, ніж внутрішній світ героїв. Метафора дає змогу авторові передати через зовнішність внутрішній світ. Це асоціативно складні образи, але відображають усю повноту почуттів і вражень, як-от: *І ось – місяць розливає*

ртуть на карі очі більшовички [1, с. 57]; *З-під них [повік], розпухлих од плачу, крізь вузькі щілинки на Дазу глигнули й злякано розкрилися дві зоринки* [1, с. 293]; *Ліля – три «ха» з половиною – очиськами, як відьми, по ній – кресь. З безсоромних очиць два язички вогню – палахкоти, Олесю, гори, подруженько, не шкода* [1, с. 210]; *Щось у тебе кислятина в найкращу в нашому мікрорайоні мармизу в'їлася* [1, с. 355]; *І вперше скупно-скупно усміхнувся. Наче дістав промінчик тої посмішки десь глибоко з-за пазухи* [1, с. 258].

З аналізу фактичного матеріалу можемо зробити висновок про так зване «продовження» метафори, тобто той самий метафоричний образ з'являється кілька разів (інколи на одній сторінці, інколи на кількох) через розгортання художнього образу. Наприклад: *Олесі стало раптом геть кепсько на душі. Там оселився темний незрозумілий звірок. Він дряпав кігтями і часом подавав голос, тихенько сміявся. Про щось попереджав* [1, с. 198] – *Її [Олесин] внутрішній звірок вже не сміявся, а скімлив* [1, с. 199] – *Звірок всередині вже не скімлив, а стих. Наче здох. Помер. Помер ?* [1, с. 200]; *Сум огорнув Віталію, боронячись від нього, вона покликала ту пустотливість, що тільки-тільки було оселилася в ній* [1, с. 50] – *Не дасть дядькові суму напитися її крові, щось жебонить мале диво, така тепла рука дівчинки, хіба вона винна, що замість неба і пташечки шелестить сукня її уяви* [1, с. 50].

Такий прийом дає змогу авторові вибудувати чітку логіку в переданні наростання або спадання напруги у внутрішньому стані персонажа, логіку подій, об'єднаних спільним образом. Це можуть бути як негативні, так і позитивні образи, як у поданих далі прикладах: *Не могла лишатися, бо цей вечір і так вже наповнився й хлюпав через віця. Вечір пив темне густе вино, п'янів і по краплі передавав хміль Олесі* [1, с. 202] – *Він [Ярослав] не знав про її [Олесі] щастя, збентеження, перетворення. Власне, перетворення ще не відбулася, воно тільки починалося. Стукало дзьобиком об шкарлупу. Вона слухала і знала, що те, що має народитися, народиться. Обов'язково. Неодмінно. Механічне життя скінчилося. І чекання скінчилося. Хай вечір і далі п'є вино, вона дозволяє* [1, с. 203]; *Сніг за дверима не по коліно – по самісіньку душу. Закидає цілий світ. Я, здається, на самому його дні, й від того стає тепліше* [1, с. 44] – *Сніг ішов, засипав і її серце, і душу. І розуміла: саме їй призначено порятувати цю людину з такою чутливою душею, де серед бруду жила поезія* [1, с. 44].

Володимир Лис – майстер метафори. Часто він вибудовує художні образи на протиставленні, використовуючи оксиморон: *Віталія прогнала думку – живі поминки* [1, с. 53]; *Уже на Майдані, притиснувшись до Олесі, Ліля на вухо [промовила], як змія-пантера* [1, с. 222]; *Тоді сливочка – гарна дівочка, вишня-абрикосочка, на траві – маленька росочка* [1, с.71].

Не менше емоцій та вражень передають образи, побудовані на слухових асоціаціях. Відповідні лексеми – ключові слова – дають можливість не лише прочитати, але й «почути»: *У якийсь момент Олеся почула його шепіт-шелест* [1, с. 221]; *Зойк покотився Хрещатиком. Розсипався на друзки. Друзки, друзочки падали під ноги перехожих, яких було ще досить багато в цей пізній час, і вмирали* [1, с. 211]; *Забилася в тривожному сні, ніби стиснутому з усіх боків, напівсні тільки десь за годину до того, як **продзеленчав, ні, закричав будильник*** [1, с. 271]; *Старий говорив і говорив, його самотність і безпритульність, і бажання отримати свою частку тепла хоч на старість розтікалися по палаті, шукали виходу і далеким звуком квилили десь за вікном* [1, с. 288].

Відповідно підібрана лексика теж допомагає створювати художні образи. Дієслова із семантикою «добро», «тепло», «затишок» та інші додають метафоричним сполукам динамізму, рухливості, а одночасно й любові та затишку. Наприклад, письменник часто будує метафори із дієсловами *пригортати (огортати), тулити*: *А небо все одно **пригорнуло** їх, коли ступили на поріг лікарні, весняне, хоч і холодне* [1, с. 49]; *До неба **тулився** вечір, і сад біля лікарні, і сад біля лікарні повнився тінями* [1, с. 49]; *Сум **огорнув** Віталію, боронячись від нього, вона покликала ту пустотливість, що тільки-тільки було оселилася в ній* [1, с. 50].

Дієслова із значенням, властивим не людям, а рослинам також додають цікавих асоціацій образам: *Олеся ще не **визріла**, й доброта її не **визріла, не доспіла**, як рання ягода...* [1, с. 52]; *Щось нове **проклюнулось** того ранку – дивного, нереального – у виховательці* [1, с. 109]; *Її [Олесин] **обтрушений** світ назад вернути неможливо* [1, с. 241]; *Світанок ледь-ледь **просіявся** при виїзді з лісу* [1, с. 269]; *Проросла вдячність* [1, с. 24]; *Майдан **цвів** помаранчевими шаликами, а Олеся **цвіла й пахла** своїм коханням* [1, с. 221].

Семантичним центром значної кількості метафоричних сполук є лексема «вечір». Зазвичай це позитивні, «теплі» картини, наприклад: ***Вечір** загортав її в чорне простирadlo* [1, с. 171]; *Зимовий київський*

вечір поніс її на своїх невидимих темних крилах [1, с. 115]; *До неба тупився вечір, і сад біля лікарні, і сад біля лікарні повнився тіннями* [1, с. 49].

Тривога – ще один образ, який пронизує весь твір, оскільки герої Володимира Лиса надзвичайно часто переживають це відчуття. Ця лексема вживається як у прямому, так і в переносному, метафоричному значенні: *Її [Віталії] тривога розривала простір маленької сестринської* [1, с. 274]; *Посіяна старшою із жінок тривога росла в її душі* [1, с. 39]; *Тривога, наче птах, забилася крильми об її руки, зазирнула в лице* [1, с. 330].

Звичайно ж, більшість метафоричних образів у творі Володимира Лиса – це внутрішній світ персонажів, портретна характеристика тощо. Проте автор майстерно відтворює і світ не тільки всередині героїв, а й навколо них. Це природа, в якій живуть герої, інтер'єр, побутове і соціальне життя, населений пункт зокрема: *Місто ще несміливо вдягалось у зелені шати. І наче відбігало од замку* [1, с. 36]; *Було відчуття, що там, за вікнами агентства, держустанови, ха, теж народився інший Київ, живе... Він ще має зберегти хоча б одного листочка на своїх каштанах або плід каштана, притулений до дерева. Він повинен зберегти для неї краплину тепла, яку має відшукати в повітрі або під листям у скверіку за агентством. Київ нарешті належить їй – сповна, кинувши свою погорду до ніг провінціалки...* [1, с. 208]; *Але велике вечірнє місто продовжувало крутити довкола неї велику, розцятковану вогнями карусель* [1, с. 114].

Зокрема пейзажі дуже незвичайні й насичені (хоча часто вони нерозривно пов'язані із психологічним станом людини, підсилюють його), наприклад: *Осінь прийшла самотнім босим листком; опустилася на мою стежку, брудну, зачовгану ногами, і мені захотілося її порятувати* [1, с. 44]; *Біле покривало снігу притягло очі, кинуло їх на пухнасту ковдру й стало присипати, загортати в холодний пух* [1, с. 112]; *...парк біля замку огинала вузька блискуча стрічка річки. Вона звивалася, мов загадкова змія, то виринала з-за дерев, то зникала, щоб знову зблиснути. Обповзла замок, місто і Олесину душу* [1, с. 36].

Відмітною особливістю художнього мовлення письменника, його ідіостилю є обігрування стійких висловів, фразеологізмів, майстерне вплетення їх у канву тексту. Такий прийом робить мовлення персонажів, та й авторське також, живим, емоційним, образним. Це можуть бути або частково, або й повністю трансформовані сполуки, проте образи художнього ефекту від цього не втрачають: *Посіяна старшою*

із жінок тривога росла в її душі [1, с. 39]; *А роки текли, витікали з часу, з пам'яті, з того, що було з нею і що вже не було* [1, с. 218]; *Перемога витала у повітрі* [1, с. 221]; *Чаша Олесиноного щастя, налита по віncia, почала вихлюпуватися вже через два тижні* [1, с. 339]; *Шоки у Віти спалахнули не маками, а трояндами серед снігу* [1, с. 45].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що в романній прозі Володимира Лиса метафора як один із засобів творення художніх образів посідає одне з перших місць. Вона дає багатий матеріал для вивчення особливостей ідіостилю митця, зрозуміти стиль його світобачення та світорозуміння, ставлення до життя і творчості. Проте аналіз окремих аспектів функціонування метафори в романі Володимира Лиса не дають достатнього уявлення про способи й засоби її створення, тому вбачаємо необхідність подальшого дослідження функціонування цього художнього засобу в інших творах письменника.

Література

1. Лис Володимир. Країна гіркої ніжності : роман / Володимир Лис. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 368 с.
2. Приблуда Л. М. Стилiстичнi функцiї метафори у прозi початку ХХI столiття [Електронний ресурс] / Л. М. Приблуда // Режим доступу: [dspace.nuft.edu.ua>bitstream>5.pdf](http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/5.pdf).
3. Телия В. Н. Предисловие / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука. 1988. – С. 3–10.
4. Федоров А. И. Образная речь / А. И. Федоров. – Новосибирск : Наука. Сиб. отдел., 1985. – 119 с.

References

1. Lys Volodymyr. Kraina hirkoj nizhnosti : roman / Volodymyr Lys. – Kharkiv : Knzhkovyi klud «Klub Simeinoho Dozvilliz», 2015. – 368 s.
2. Prybluda L. M. Stylistychni funktsii metafory u prozi pochatku ХХI stolittia [Elektronnyi resurs] / L. M. Prybluda // Rezhym dostupy: [dspace.nuft.edu.ua>bitstream>5.pdf](http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/5.pdf).
3. Teliia V. N. Predisloviie / V. N. Teliia // Metafora v yazykie i tiekctie. – M. : Nauka. 1988. – S. 3–10.
4. Fiedorov A. I. Obraznaia rech / A. I. Fiedorov. – Novosibirsk : Nauka. Sib. otдел., 1985. – 119 с.

Тыха Лариса. Метафоричность прозы Владимира Лыса (на материале романа «Страна горькой нежности»). Проза Владимира Лыса – явление интересное и неординарное в современной украинской художественной литературе. Благодаря метафоре писатель рисует портреты своих героев, сложные

внутренние переживания персонажей, их чувства, мысли, отношение к другим и к миру. Кроме так называемых визуальных образов, Владимир Лыс создает образы, построенные на слуховых ассоциациях. Часто «звуковые» метафоры выражают внутреннее состояние действующих лиц романа. Автор посредством метафоры описывает природу, окружающую героев, и населенные пункты, в которых происходят события в романе. Основой метафорических конструкций не единожды становятся оксимороны – художественные образы, построены из лексем с противоположным значением. В романе соответственно подобранная лексика, так называемые ключевые слова, означающие любовь, уют, тепло и др., что также играет огромную роль в создании метафорических образов. Все вышеуказанное свидетельствует о том, что писатель часто воспроизводит особенности человеческих взаимоотношений и отношений с окружающим миром посредством метафоры, что делает его произведения эмоциональными, живыми, настоящими.

Ключевые слова: метафора, художественный образ, метафорический образ, сложная метафора, оксиморон, слуховой образ, зрительный образ, антропоморфная метафора.

Тукха Ларыса. Metaphoricprose of Volodymyr Lys (on a material of the novel «The country of a bitter tenderness»). This article makes an attempt to analyze the peculiarities of the metaphors in the work of one of the most brilliant authors of our time – Volyn journalist, playwright, novelist Volodymyr Lys. The study considered a metaphor mainly from the perspective of its role in the creation of artistic images in the prose text, as well as formal and structural organization of the author's text. Based on test material discovered and described the main types of artistic images created from figurative meaning of words. In particular, regarded shaped structure formed on the basis of visual and auditory associations, sketch portraits of characters through metaphor, and most importantly – a reproduction of the inner world of the characters. However, Volodymyr Lys prose metaphor is a way of portraying not just people, their emotion and feelings, but also a world in which they live, including the nature of things life more.

Key words: metaphor, artistic image, metaphorical image, a complicated metaphor, oxymoron, auditory image, visual image, anthropomorphic metaphor.